Teknik och andlighet

Av Claes-Bertil Ytterberg

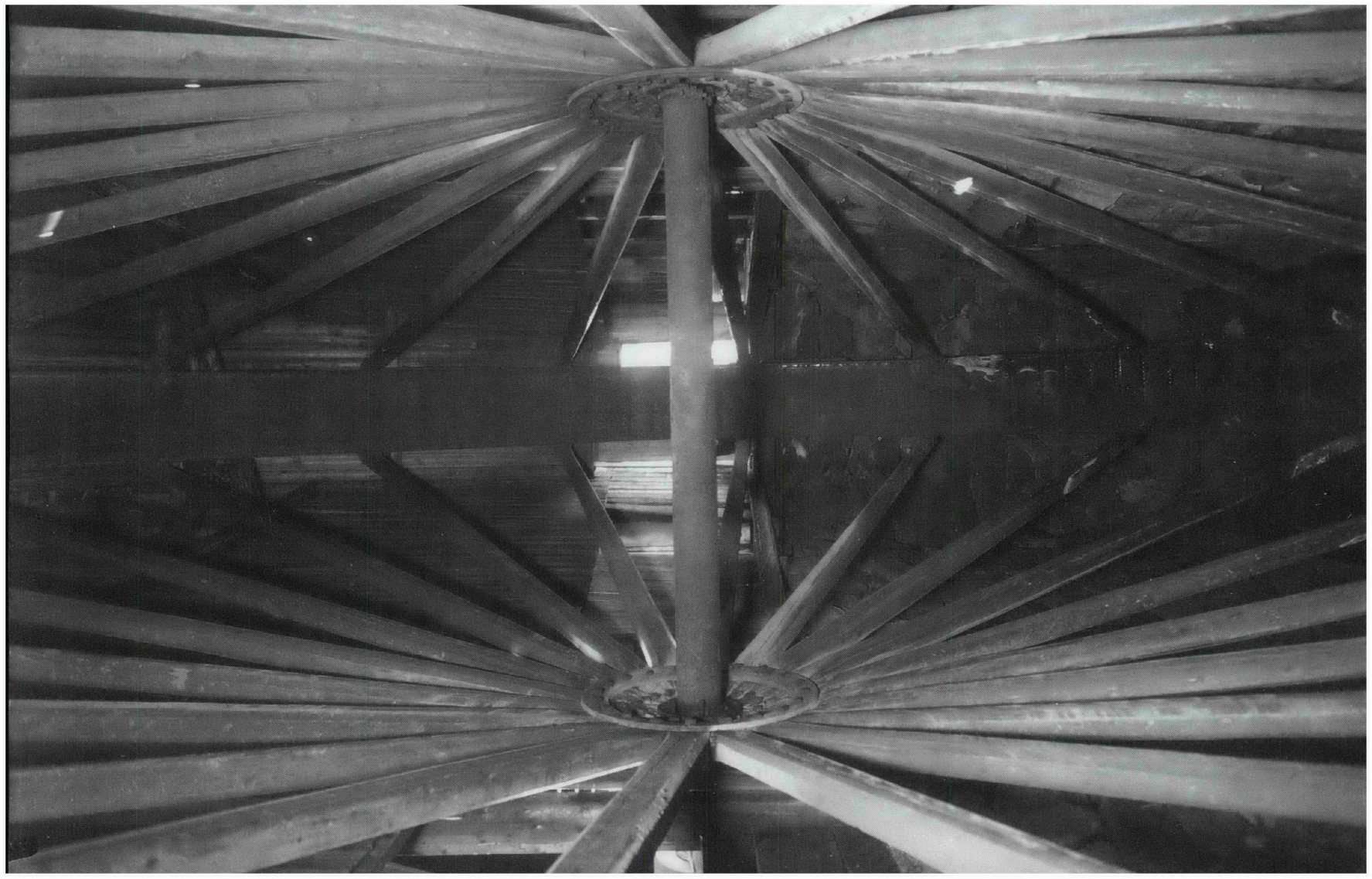
Jag är född och uppvuxen i ett brukssamhälle under efterkrigstiden. Min far arbetade i grovplåtverket och ett av mina allra första minnen består i att jag får följa med honom dit för att i skarven mellan förmiddags- och eftermiddagsskift hämta ut veckans "förskott". Uppflugen på en plåttrave mellan dånande ugnar under sotiga valv står verkmästaren och delar ut de små bruna kuverten till de olika skiftlagen. Traverser mullrar i taket och det flammar rödglödgat och hett bakom ugnsluckorna.

För en liten pojke är det en skrämmande värld.

Samtidigt är det en trygg värld eftersom den är min pappas.

Nu, på femtio års avstånd, kan jag se den som en trygg värld också i en annan mening.

Bruksmiljön var för mina föräldrars generation visserligen strängt socialt skiktad. Något umgänge utanför arbetet mellan arbetare och tjänstemän förekom inte. Men samtidigt var bruket också något från vilket man väntade allt gott, för att använda Luthers definition på en gud. Bruket var med en annan definition som Luther använde om kyrkan "Modern som föder och när sina barn". Ingen kunde då föreställa sig att det kunde komma tider då fabrikslokalerna skulle ligga tomma eller att gräs skulle växa på den mark där ugnarna då dånade. Slamret från skrotgården utanför stålverket hade samma klang av evighet som kyrkklockorna uppe på åsen.

Fabriksvisslan mätte tiden och den röda martinröken över samhället garanterade att allt stod rätt till.

Den danske kulturfilosofen Troels Lund har i ett annat sammanhang lanserat ett begrepp som han kallar "livsbelysning", en känslomässig atmosfär som sätter sin prägel på en epok eller ett socialt sammanhang och färgar livsstämningen. Den bruksmiljö där jag växte upp var präglad av stor optimism, en självklar och oreflekterad teknikbejakelse och en stor tilltro till industrisamhällets permanens. Med den vidgade demokratin och den stadiga tillväxten fanns också hos arbetarbefolkningen en självklar förväntan på ökad del av teknikens välsignelser. Välfärden hade en omisskännlig doft från järnverket.

Själv fick jag genom den s k edenmanska skolreformen som den första i min släkt möjlighet att avlägga studentexamen. Också för brukets barn öppnades vägarna till utbildning och studiemöjligheter.

Tillträdet till det som traditionellt – och lite aningslöst – har kallats för "kultur" hade teknik- och industrisamhället som förutsättning.

Idag har jag på ett yttre plan, tillsammans med många av mina generationskamrater, gjort en klassresa bort från detta sammanhang. Vi har också gjort en tidsresa in i något nytt där min ungdoms "livsbelysningsatmosfär" är långt ifrån självklar.

Stora delar av Bergslagen ser ut som ett förbuskat ekomuseum. Där det förr sjöd av liv och aktivitet härskar en gravlik tystnad runt tomma gruvlavar och utrymda hyttor. Hela regionen liknar en

Överfallsvattenhjul. "Det inre av det stora konsthjulet vid Lomberget, Grängesbergs gruvor. Ett kvarstående minnesmärke från den tid, då vattenkraften var den viktigaste energikällan." Bild och bildtext är hämtad ur den första årgången av Dædalus, *1931 sid 2. Bilden är den allra första illustrationen i årsboken. Foto A Blomquist, Grängesberg, TM.*

orakad uteliggare på Stockholms trappa. Så kan man i det yttre avläsa strukturomvandlingen i gränsen mellan det traditionella industrisamhället och det nya som ännu inte tagit form. På det inre planet noterar vi samma sak i arbetslösheten med dess vidhängande sociala problem.

Kombinationen av nostalgi och uppgivenhet liksom tillbakablickande idyllisering av det passerade är i detta perspektiv en konstant frestelse.

Om jag skall göra några reflektioner kring relationen mellan teknik och kultur utifrån detta perspektiv vill jag inte göra det i första hand som ett barn av 1950-talets industrisamhälle. Jag tror för övrigt inte att ordet "och" är något bra mellanled mellan dessa båda begrepp. "Teknik" och "kultur" är inte parallella eller alternativa storheter.

Men som biskop och företrädare för ett andligt sammanhang har jag ju så att säga ex officio hamnat på ena sidan om den klyfta som C P Snow pekade på i tanken om de två kulturerna, den humanistiska och den tekniskt/naturvetenskapliga. I mitt bagage finns inte bara den livsbelysning som präglat min barndom och uppväxt. Där finns också den djupa traditionsströmning som ofta i vår västerländska civilisation spelat ut andlighet och humanism mot teknik och naturvetenskap, eller om inte så varit fallet dock med en sorts självklarhet satt det förra högre än det senare.

Frågan är om det inte går att se en spricka i vår västerländska kultur allt sedan upplysningstiden då rationalismen gick åt sitt håll med naturvetenskap och det världsligt praktiska medan fromhet och idealism gick åt sitt håll med det andliga och själsliga.

Visserligen har väl grundhållningen allt sedan upplysningstiden varit utvecklingsoptimistisk men också i denna optimism har sprickan kunnat skönjas. Viktor Rydberg tycks mig på svensk botten vara en typisk representant för denna kluvenhet. Hans *Jubelfestkan-*

tat från 1877 andas en obetingad tilltro till mänsklighetens förmåga att nå ett paradisiskt slutmål med hjälp av vetenskap och förädlad humanism. "Ur nattomhöljda tider mot ett mål fördolt för dig ..."

Men samme Rydberg har i *Den nya Grottesången* givit den mest mördande kritik av en mekaniserad och materialistisk utveckling. Och antiksvärmeriet som misstro mot det nya är aldrig långt borta.

Det går också att anställa betraktelser kring frågan varför en sådan bok som Oswald Spenglers *Untergang des Abendlandes* under de första decennierna av detta sekel fick en så stor genomslagskraft. Där förenades en i grunden biologisk syn på kulturers utveckling, blomstring och fall med en mycket negativ syn på teknikens landvinningar. Hos honom är själva tecknet på en kulturs urartning att den i sin slutände inte frambringar någon kulturell fördjupning utan "bara" tekniska innovationer och en byråkratisk civilisation och en ytlig "masskultur". Främlingsskapet för det nya och en skönandlig elitism blir norm för utvecklingskritiken.

Man behöver inte ha läst Spengler för att anamma sådana tankar. De har funnits med som allmängods i mycken finkulturell civilisationskritik under detta sekel.

Det är lätt att kritisera sådant. Frånsett att sådana grandiosa grepp på kulturella skeenden genom sina generaliseringar alltid innehåller mera lögn än sanning är det lätt att påvisa att den naturvetenskapliga revolutionen och teknikens landvinningar är en förutsättning för gott liv för betydligt bredare grupper än de tidigare socialt privilegierade. De som tidigare kunde tillgodogöra sig "kulturens andliga välsignelser" profiterade ofta aningslöst på materiella förhållanden som nu genom tekniken kommit allt flera till del. Att breda folkgruppers tillgång till kulturella möjligheter skulle medföra urartning och förytligande är för mig bara ett uttryck för elitistiskt feltänkeri.

Bara en för mig så central tanke som den kristet humanistiska synen på människans värde borde leda till att vi gör upp med teknikföraktet och söker sudda ut de falska motsättningarna och prioriteringarna.

Det kunskapslyft som är en förutsättning för att bevara och befästa en god framtid måste självklart vara teknikcentrerat. Hur det går när "utvecklingen" på denna punkt stannar av eller springer förbi oss i andra regioner ger mig den sociala verkligheten i många av Västerås stifts industriförsamlingar dagliga erfarenheter av. Bergslagen är ur denna synpunkt ett enda stort "mene tekel".

Teknikföraktet syns för mig vara en form av modern vidskepelse. En annan form av vidskepelse tycker jag mig spåra i den förmenta s k nyandlighet som utifrån kvasiandliga perspektiv söker använda naturvetenskapliga halvsanningar och osmälta populärvetenskapliga hypoteser för att befästa andliga s k "sanningar". Auror, kristallers kraftfält, currylinjer och UFO-iakttagelser är den moderna kulturens motsvarighet till gamla tiders tomtar och troll.

Liksom teknikföraktet handlar det om ett främlingskap i den nya verkligheten.

Utifrån en kristen människosyn är inte problemet tekniken utan den människa som har att hantera tekniken. Andlighet är inte något alternativ till den rationella kunskapen. Andlighet handlar om den mognad som förmår integrera naturvetenskapliga och tekniska landvinningar inom en kulturell helhetssyn som har människan i centrum. Frågan handlar inte om tekniken i sig utan om de syften för vilka tekniken används. De ramar som ger tekniken spelrum att utveckla ett gott liv för så många som möjligt.

Egentligen är vi då tillbaka vid den gamla bibliska tanken om kunskapens träd på gott och ont. Om människans möjligheter att ta vara på sina egna förutsättningar och inneboende resurser.

I ett längre perspektiv finns här ett korrektiv till en alltför oreflekterad utvecklingsoptimism, nämligen detta att den biologiska evolutionens långsamhet med egoistiska överlevnadsinstinker under den period vi historiskt kan överblicka inte medfört något annat än att vi förändrats från stenåldersvildar till rymdåldersvildar. Då blir vår ökade kunskap och våra vidgade tekniska möjligheter inte bara en välsignelse utan också ett hot som vi har att möta.

Men att i det sammanhanget spela ut teknik mot kultur och andlighet blir då ytterligare en dumhet eftersom vår tekniska kunskap är vår enda möjlighet att bemästra också hoten.

Återigen handlar här andlighet om mognad.

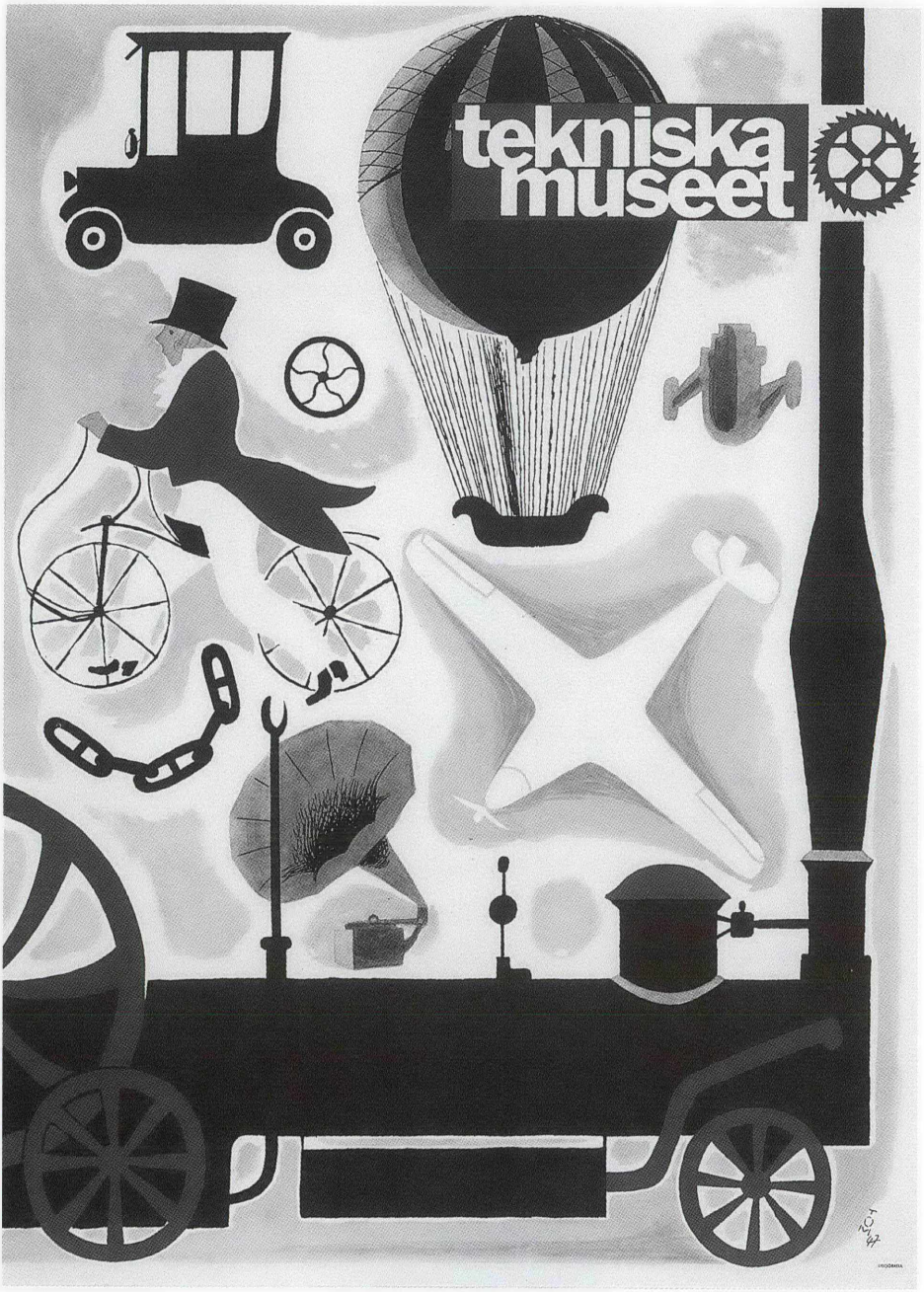
I ett "Sommarprogram" i Sveriges Radio 1998 talade Lars Ulvenstam på ett klokt sätt om detta bibliska kunskapens träd av vilket människorna åt för att vidga sina möjligheter. I den dominerande kristna traditionen har detta ätande rubricerats som ett syndafall. Det kan om det feltolkas bli ett uttryck för det antirationella kunskapsföraktet. Som att det skulle vara fråga om en "förbjuden frukt". Ulvenstam kallade det istället för syndafall för "kunskapslyftet". Han har rätt.

Frigörelsen från våra begränsningar och möjligheten att möta framtidens utmaningar har rationaliteten som förutsättning. En klok andlighet förstår detta. Och välsignar också tekniken som en bundsförvant.

Kultur är ett samlingsbegrepp för mänsklig odling. En kultur värd namnet har också ömsintheten mot människan i all sin svaghet i centrum.

Olov Hartman har en gång definierat kultur som "att retas med Djävulen (som inbegrepp av allt som hotar hennes existens) i väntrummet".

Då behöver vi också tekniken! Idag och i morgon mer än någonsin!

Affisch för Tekniska museet 1947.